

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

ELXAN NƏRİMAN OĞLU VƏLİYEV

**MALİYYƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİNATINDA
MONETAR SİYASƏTİNİN PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİ**

İxtisas: 5301.01 - Daxili fiskal siyasət və dövlət maliyyəsi

**İqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2016

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin «Bank işi» kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Zahid Fərrux oğlu Məmmədov

Rəsmi opponetlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Cəmilə Bayramalı qızı Namazova

iqtisad elmləri namizədi, dosent
Yalçın Saleh oğlu Əzizov

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası**
İqtisadiyyat İnstitutu

Dissertasiyanın müdafiəsi “25” may 2016-cı il saat 14:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin D 02.051 dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “25” aprel 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D 02.051 Dissertasiya
şurasının elmi katibi, i.e.n.,

dosent M.M.Sadıqov

İşin ümumi xarakteristikası

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. 1970-ci illərin sonundan etibarən pul-kredit sferası sahəsində aparılan araşdırmalarda maliyyə təhlükəsizliyinin monetar sabitliklə əlaqələndirən yanaşma üstünlük təşkil etməyə başladı. Bütövlükdə maliyyə sisteminin təhlükəsizliyinin təminatı sistemində monetar siyasətin rolunun zərurəti 2007-2009-cu illərin qlobal maliyyə böhranından və şokların yeni yayılma kanallarının qiymətləndirilməsindən sonra özünü daha əyani şəkildə nümayiş etdirməyə başladı. BVF-nun məlumatına görə qlobal maliyyə böhranından sonra dünyada təhlükəsiz aktivlərin azalması prosesi davam edir və 2016-cı ilin sonuna əlavə \$9 trln. aktivin təhlükəli aktiv sırasına daxil olacağı gözlənilir. Bank sektorunda təhlükəsiz aktivlərin azalması tədbirləri monetar siyasətin tətbiqində əsas prinsiplərdən biridir.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən hadisələr də sübut edir ki, maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmədən bir çox iqtisadi problemlərin həllinə nail olmaq mümkün deyildir. Milli maliyyə bazarlarının integrasiyasının gücləndiyi bir şəraitdə monetar siyasətin tətbiqində innovativ tədbirlərə ehtiyac var. Böhrandan sonrakı dəyişikliklərin ən mühüm istiqamətlərindən biri milli mərkəzi bankların fəaliyyətinin məqsədləri, səlahiyyətləri və alətlərinə yenidən baxılması oldu. Prioritet məqsəd kimi qarşıda milli maliyyə sistemində sabitliyinin dəstəklənməsi qoyuldu ki, bu da monetar siyasətinin ənənəvi məqsədləri ilə makroprudensial məqsədləri bir araya gətirmək kimi mürəkkəb bir problemi gündəmə gətirdi. Onların xüsusən də böhranlı şəraitdə bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edə bilməsi ehtimalının yüksək olması mərkəzi bankların və ya maliyyə sabilliyinin dəstəklənməsinə görə məsuliyyət daşıyan orqanların fəaliyyətində yeni təsisat formalarının axtarılmasına səbəb olurdu. Bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə makromaliyyə təhlükəsizliyinə qorunmasına görə məsul olan orqanlar artıq işlənilib hazırlanmış, təsdiq olunmuş və yaradılmışdırsa, digər ölkələrdə bu iş hələ indi-indi başlanılır. Bəzi ölkələrin seçdikləri modellərdə makromaliyyə sabilliyinin dəstəklənməsinə görə məsuliyyəti sahəvi tənzimləyicilər üçün icbari olan qərarları qəbul etmək hüququna malik müstəqil orqan daşıyır. Başqa ölkələr makrostabilliyin dəstəklənməsinə görə məsuliyyəti milli mərkəzi bankların üzərinə qoydular. Hər iki qərarın öz üstünlükləri və çatışmazlıqları var. Bu səbəbdən çox güman ki,

yaxın illərdə ayrı-ayrı ölkələr səviyyəsində təsisatla bağlı daha məhsuldar qərarın axtarışı davam etdiriləcəkdir.

Qeyd edək ki, maliyyə bazarlarının inteqrasiyası və qloballaşma yeni formalaşan bazar iqtisadiyyatlarının siyasət qurucuları qarşısında yeni çağırışları da ortaya qoyur. Eyni zamanda qlobal maliyyə böhranı göstərdi ki, maliyyə vasitəçiliyinin xeyli hissəsi dövlət tənzimlənməsinin təsiri altına düşmür və ya tətbiq olunan monetar siyasət tətbiqi yetərli deyil. Belə ki, böhran monetar orqanlarının nəzarətində maliyyə bazarının xeyli seqmentlərinin (məsələn, kompleks maliyyə məhsulları bazarlarının) fəaliyyəti, müxtəlif maliyyə vasitəçiləri arasında qarşılıqlı əlaqələr, təsərrüfat subyektlərinin transsərhəd əməliyyatlarının daxili maliyyə bazarındakı vəziyyətə təsiri və bir çox digər problemlər haqqında adekvat informasiyanın olmadığını göstərdi. Qlobal maliyyə böhranı sübut etdi ki, bankların fəaliyyətinin tənzimlənməsi və onun üzərində nəzarət səmərəli olmayıb əsasən protsiklik xarakter daşımıdır. Prudensial tənzimləmədəki və nəzarətdəki boşluqları doldurmaq məqsədilə Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsinin üzvü olan ölkələr yeni Bazel III beynəlxalq standartlarına keçid etməyə cəhd göstərdilər. Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı, Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsi, Maliyyə stabililiyi Şurası tərəfindən daha səmərəli makroprudensial tənzimləmə tədbirlərinin ümumiləşdirilməsi milli monetar və nəzarət orqanlarına bunları öz praktiki fəaliyyətində nəzərə almaq imkanı verəcəkdir.

Beləliklə, dünya maliyyə sistemlərində baş verən dəyişikliklər, dünyanın bir çox ölkələrinin iqtisadiyyatında qeyri-stabil şəraitin mövcudluğu maliyyə sistemlərin vəziyyətlərinin parametrlərinin və onların destabilizə edən amillərinin daimi monitorinqinə və təhlilinə kompleks yanaşma tələb edir.

Hal-hazırda Azərbaycan qarşısında dayanan sürətləndirilmiş inkişaf üzrə strateji məqsədlərlə əlaqədar bank sisteminin maliyyə təhlükəsizliyi məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Qarşıda duran məqsədlərə çatmaq üçün ölkənin bütün imkanlarından dolğun istifadə etmək, mövcud iqtisadi, sosial, siyasi resurslardan tam səmərə ilə yararlanmaq və ölkənin maliyyə potensialının gücləndirilməsinə şərait yaratmaq vacib şərtidir və qeyd edilən bütün xüsuslar “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda davamlı iqtisadi artıma keçid milli maraqların və maliyyə təhlükəsizliyin təmin edilməsinin şərti olmaqla adekvat pul

siyasətin aparılmasını tələb edir. Hazırda dünyada gedən siyasi və iqtisadi proseslər ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətini artırmaq, idxaldan asılılığı azaltmaq, ixrac yönümlü qeyri-neft iqtisadiyyatının əsaslı inkişafını təmin etmək məqsədi ilə səmərəli pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin tətbiqinin ön plana çəkilməsini zəruri edir.

Təqdim olunan dissertasiya işində maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində monetar siyasətinin rolu və dünya iqtisadiyyatında kəskinləşən böhranlı hadisələrlə əlaqədar daxili və beynəlxalq bazarlarda məhz milli maraqların müdafiəsi problemlərini önə çəkən monetar siyasətin təhlilinə cəhd edilmişdir.

Göstərilən problemin aktuallığı, onun kifayət qədər işlənilməməsi dissertasiya işinin mövzusunun seçilməsini, tədqiqatın məqsədi, vəzifələri, predmeti və obyektini şərtləndirmişdir.

Problemin elmi işlənmə dərəcəsi. Ümumilikdə maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində pul siyasəti tətbiqindəki problemlərin tədqiqi iqtisadi ədəbiyyatda indiyədək aktual olaraq qalır. Tədqiqatın nəzəri əsası iqtisadi nəzəriyyənin, maliyyə və kredit nəzəriyyəsinin müddəaları, maliyyə hüququ, Azərbaycan Respublikasının maliyyə-bank qanunvericiliyi və Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankın normativ-hüquqi aktlarıdır. Araşdırılan problem pul nəzəriyyəsinin inkişaf təkamülünü, monetar sferada maliyyə təhlükəsizliyin nəzəri və praktiki aspektlərini, monetar siyasətin alətlərini öyrənən bir neçə elmi cərəyanın qovşağındadır.

Maliyyə təhlükəsizliyi ilə bağlı problemlərin tədqiqi sahəsində ölkəmizin iqtisadçı alimləri, o cümlədən Ə.C. Muradov, A.Musayev, Ə.Əlirzayev, M.Əhmədov, D.A.Bağirov, M.M.Bağirov, N.M. İmanov, Ə.Ə.Ələkbərov, M.X.Həsənlı, M.M.Bağirov, M.İ.Bərxuradov, M.A.Abbasbəyli, F.F.Mürşüdlü, Ü.Q.Əliyev, A.Ş.Şəkərəliyev, İ.Kərimli, E.M.Sadıqov, A.E.Kərimov, Q.N.Manafov, Z.H.İbrahimov, Y.S.Əzizov, T.Paşa və başqalarının əsərlərini xüsusilə qeyd etmək olar.

Monetar siyasət məsələlərinə aparıcı Rusiya və xarici müəlliflərin tədqiqatları həsr olunmuşdur. Rusiya müəlliflərinin iqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyətinin (V.K.Sençaqov, L.İ.Abalkin, Q.S.Veçkanov, A.Arxi-pov, A.Qorodetski) və iqtisadiyyatların qloballaşması şəraitində maliyyə təhlükəsizliyi problemlərinin (L.N.Krasavina, M.B.Yerşov, M.Q.Del-yagin, K.V.Rudiy, V.V. İvanov, V.V.Kovalyov və b.) araşdırılmasına həsr olunan əsərləri təşkil edir. Bundan başqa, bu tədqiqatda monetar siyasətin nəzəriyyəsi sahəsində mütəxəssis olan müasir Rusiya müəllif-

lərinin (S.Andryuşin, V.Burlaçkov, S.Moiseyev) konsepsiyalarının nəzəri əsasları öz əksini tapmışdır.

Tədqiq edilən dissertasiya işində maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində monetar siyasətinin rolu və dünya iqtisadiyyatında kəskinləşən böhranlı hadisələrlə əlaqədar daxili və beynəlxalq bazarlarda məhz milli maraqların müdafiəsi problemlərini önə çəkən monetar siyasətin tətbiqi ilə bağlı elmi araşdırmaların aktivləşməsinin əhəmiyyətində dəlalat edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi milli maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi aləti olan monetar siyasətin inkişaf qanunauyğunluqlarını üzə çıxarmağa imkan verən bir sıra nəzəri və metodoloji yanaşmaları əsaslandırmaq, habelə bank sistemində maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönələn monetar siyasətin prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdir.

Qarşıda qoyulan məqsədə çatmaq üçün bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi tələb olunur:

- Bank sistemində maliyyə təhlükəsizliyinin təminatının nəzəri əsaslarının araşdırılması;
- Pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas məqsəd və vəzifələrinin araşdırılması;
- Maliyyə qloballaşması və ona xas olan böhranlar şəraitində monetar siyasət konsepsiyasına yenidən baxılması;
- Pul siyasətinin tətbiqində istifadə olunan alətlər və maliyyə təhlükəsizliyi siyasətinin əsas prinsiplərinin tədqiq olunması;
- Maliyyə sferasında milli maliyyə təhlükəsizliyini təhdid edən neqativ tendensiyaların müəyyən edilməsi;
- Dünya maliyyə böhranı şəraitində monetar siyasətin mahiyyəti, məqsədləri və alətlərinin araşdırılması;
- Pul siyasəti dizaynında yeni dəyişikliklər və meyllərin araşdırılması;
- Dollarlaşma prosesinin maliyyə təhlükəsizliyini təhdid edən əsas amil kimi araşdırılması;
- Monetar siyasətinin tətbiqində şəffaflığın genişləndirilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Qlobal və makroiqtisadi çağırışlara uyğun olaraq pul siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsinin prioritet istiqamətlərinin əsaslandırılması.

Dissertasiya işində tarixi və məntiqin vəhdəti prinsipini, analiz və

sintez, ümumləşdirmə və sistemləşdirmə metodlarını daxil edən metodoloji kompleksdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin obyektini, bütövlükdə bank sistemi, Mərkəzi Bankın məqsəd və vəzifələrinin maliyyə sabitliyinin müdafiəsinə təsirinin təhlil olunmasıdır.

Tədqiqatın predmeti kimi, milli maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi aləti olan monetar siyasətin çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı prioritet istiqamətləri müəyyənləşdirilməsidir.

Tədqiqatın məzəri-metodoloji və informasiya bazası. Dissertasiya yada aparıcı beynəlxalq mütəxəssis və ekspertlərin bank tənzimlənməsi və nəzarət sahəsində nəşrləri toplanıb ümumiləşdirilmişdir. Bu zaman maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında monetar siyasətin tətbiqi xüsusiyyətlərinə və praktikasına xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Pul siyasətinin araşdırılması prosesində retrospektiv təhlil tətbiq edilmişdir. Maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində pul siyasətinin rolunun təyin edilməsi zamanı sistemli yanaşmadan istifadə olunmuşdur. Analiz və sintez, ümumiləşdirmə və sistemləşdirmə metodları aparılan pul siyasətinin milli maraqlara adekvatlığının qiymətləndirilməsini təmin etdi.

Tədqiqatın informasiya bazasını xarici ölkələrin və ölkəmizin iqtisadçı alimlərinin monetar nəzəriyyə və maliyyə təhlükəsizlik sahəsində monoqrafiyaları, dövrü mətbuatda nəşrləri, elmi hesabat və məruzələri təşkil etdi. Təhlil üçün Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi və qanunvericilik aktları, AR Mərkəzi Bankının metodiki materialları, beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının analitik işləmələri və ekspert rəylərindən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində ilk dəfə bank sisteminə maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində monetar siyasətin nəzəri və təcrübi əsasları təşkil edir və sistemləşdirilmiş şəkildə problemlər qeyd etməklə yanaşı maliyyə təhlükəsizliyin təmin edilməsində monetar siyasətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı prioritet istiqamətlərinin əsaslandırılmasından ibarətdir.

Müəllifin müdafiəyə çıxardığı və araşdırılan sahədə elmi bilikləri artıran əsas nəticələri aşağıdakılardan ibarətdir:

– qloballaşma şəraitində maliyyə təhlükəsizliyini təmin edəcək monetar siyasətin rolu və məzmunu açıqlanmışdır;

– göstərilmişdir ki, müasir mərhələdə maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində monetar siyasətinin tətbiqində şəffaflıq modelinin əsasları işlənib hazırlanmışdır;

– monetar sferada maliyyə təhlükəsizlik indikatorlarının hədd göstəricilərinin təhlili əsasında strateji təhdidlərin səciyyəsi verilmiş və maliyyə təhlükəsizlik sisteminin təmin edilməsində monetar siyasətin alətləri müəyyən edilmişdir;

– aparılan monetar siyasətin milli maraqlara uyğunluğunun qiymətləndirilməsində yeni yanaşma əsaslandırılmışdır;

– monetar siyasəti alətlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi meyarları və mexanizmləri əsaslandırılmış, müasir monetar siyasətinin prioritetləri qeyd edilmişdir;

– müasir şəraitdə dollarlaşma prosesinin milli valyutanın dayanıqlığına təsirinin nəticələrinin təhlili verilmişdir və onun aradan qaldırılması yolları irəli sürülmüşdür;

– qlobal və makroiqtisadi çağırışlara uyğun olaraq pul siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsinin prioritet istiqamətlərinin konturları əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat bank sektorunda maliyyə təhlükəsizlik nəzəriyyəsi və maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində monetar siyasətin prioritet istiqamətlərin konturları konkretləşdirir. Bank sektorunda strateji təhdidlərin təhlili və onların qarşısının alınması üzrə təklif olunan tədbirlər yaxın illər üçün iqtisadiyyatın strateji inkişafının əsaslarının daha dərinədən işlənməsi üçün konseptual baza ola bilər.

Dissertasiya işinin nəticələrindən pul və valyuta siyasətinin təkmilləşdirilməsi üzrə tövsiyələrinə işlənməsində, ölkənin maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizm və alətlərinin işlənməsi üçün metodoloji baza kimi istifadə oluna bilər.

Dissertasiya işinin materiallarından müəllifin Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində tədris etdiyi aşağıdakı kurslarda istifadə olunmuşdur: «Bank işi», «Dünya maliyyə və valyuta–kredit siyasətinin müasir arxitekturası», «Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri», «Pul və banklar».

Dissertasiya işinin nəticələrinin aprobeşiyası. Dissertasiya işinin əsas müddələri müəllifin beynəlxalq elmi-praktiki konfranslarda, eləcə də Rusiya, Türkiyə və Belarussiyada təşkil olunan beynəlxalq elmi konfrans və seminarlarda etdiyi məruzə və çıxışlarında öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın nəticələri 30-dan çox elmi əsərdə öz əksini tapmışdır, o cümlədən, beynəlxalq elmi ictimaiyyət tərəfindən birmənalı şəkildə nüfuzlu hesab edilən xarici elmi jurnallarda nəşr olunan məqalələrin sayı

1, tədris proqramlarının sayı 3, xarici ölkələrdəki beynəlxalq simpozium və konfranslarda elmi əsərlərin sayı Rusiyada 2, Türkiyədə 2 və Belarusiyada 2, AMEA və Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təşkil olunmuş beynəlxalq konfranslarda elmi əsərlərin sayı 20 və Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərdə yayımlanan məqalələrin sayı 4 olmaqla ümumilikdə 20 çap vərəqi həcmindədi.

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Dissertasiya giriş, 3 fəsil, 9 paragraf, nəticə və təklifdən, 150 adı əhatələyən istifadə olunmuş ədəbiyyat siyasından ibarətdir. Dissertasiyanın mətni 15 cədvəl, 3 sxem və 2 şəkil daxil olmaqla 180 səhifə həcmindədir.

Dissertasiyanın məzmunu

GİRİŞ

I FƏSİL. Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında monetar siyasətinin nəzəri –metodoloji əsasları

1.1. Bank sistemində maliyyə təhlükəsizliyinin təminatının nəzəri əsasları

1.2. Pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas məqsəd və vəzifələri

1.3. Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatı çərçivəsində pul siyasətinin əsas prinsipləri

II FƏSİL. Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında monetar siyasətin rolu

2.1. Pul siyasəti dizaynında yeni dəyişikliklər və meyllər

2.2. Xarici kredit ekspansiyası və dollarlaşma prosesi maliyyə təhlükəsizliyini təhdit edən əsas amil kimi: xarici təcrübə və Azərbaycan reallığı

2.3. Bank nəzarət sistemində maliyyə sabitliyinin əsas indikatorlarının təhlili

III FƏSİL. Makroiqtisadi çağırışlara uyğun olaraq monetar siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsinin prioritet istiqamətləri

3.1. Monetar siyasətinin tətbiqində şəffaflığının genişləndirilməsi istiqamətləri

3.2. Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında sistem əhəmiyyətli bankların fəaliyyətinin tənzimlənməsi və institusional modellər

3.3. Qlobal və makroiqtisadi çağırışlara uyğun olaraq pul siyasəti çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

Tədqiqatın əsas məzmunu

1. Bank sistemində maliyyə təhlükəsizliyinin təminatının nəzəri əsaslarının tədqiq olunması. 1970-ci illərin sonundan etibarən pul-kredit sferası sahəsində aparılan araşdırmalarda maliyyə təhlükəsizliyini monetar sabitliklə əlaqələndirən yanaşma üstünlük təşkil etməyə başlayır. Bütövlükdə maliyyə sistemini əhatə edəcək maliyyə tənizmlənməsi və nəzarətə makroprudensial yanaşmanın tətbiq edilməsi zərurəti 2007-2009-cu illərin qlobal maliyyə böhranından və şokların yeni yayılma kanallarının qiymətləndirilməsindən sonra özünü daha əyani şəkildə nümayiş etdirməyə başladı.

Qlobal maliyyə böhranı başladıqdan sonra bir neçə il ərzində mütəxəssislər arasında və Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankının təşkil etdiyi konfranslarda maliyyə təhlükəsizliyi siyasətin mahiyyəti və məqsədləri ilə bağlı canlı diskussiyalar gedirdi. Həm ekspertlər, həm də milli mərkəzi bankların nümayəndələri yekdilliklə bildirdilər ki, maliyyə təhlükəsizliyi siyasəti həm milli, həm də qlobal səviyyələrdə maliyyə sabitliyini dəstəkləmək məqsədini güdməlidir. Lakin müxtəlif yanaşmaları bir araya gətirmək çətin idi.

Bank sistemində maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində pul siyasətinin xüsusi rolunu şərtləndirir. Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında pul siyasətinin əsas məqsədləri:

- tənəzzül və xarici şokları da nəzərə almaqla maliyyə sisteminin məcmu şoklara qarşı dayanıqlılığının dəstəklənməsi;
- maliyyə sisteminin bütövlükdə üzərinə götürdüyü risklərin məhdudlaşdırılması;
- maliyyə tsiklinin hamarlaşdırılması: maliyyə sisteminin sabitliyi və ya iqtisadiyyat üçün potensial təhlükə ola biləcək “köpüklərin” yaranmasının qarşısının alınması.

Beləliklə, monetar siyasətin məqsədi ölkədə qeyri-inflyasiya iqtisadi artıma nail olmaq məqsədilə pul kütləsinin və pulun dəyərinin tənizmlənməsi üçün təsirli alətlərdən istifadə edilməsindən ibarətdir.

Həyata keçirilən siyasətlər və maliyyə sabitliyi

Siyasətin əhatə dairəsi	Əsas məqsədlər	Maliyyə sabitliyinin məqsədi
Prudensial tənzimləmə	Fərdi maliyyə institutlarının fəaliyyətinə limitlər	Sistem risklərinin müəyyənəşdirilməsi.
Monetar	Qiymət sabilliyi	Kredit və aktiv qiymətlərində bum dövrlərində aşırı dəyişikləri cilovlamaq.
Valyuta kursunun tənzimlənməsi	Valyuta kursunun sabilliyi	Kapital axınındakı dəyişkənliyi (volatility) azaltmaq.
Fiskal siyasət	Tələbin tsikliliyinin idarə edilməsi	Maliyyə sistemindəki stresslərə cavab verə bilən fiskal qoruyucu rolunu oynamaq.

Mənbə: Towards a Global Financial Stability framework. By Hervé Hannoun Deputy General Manager, Bank for International Settlements. February 2010, <http://www.bis.org/speeches/sp100303.pdf>

Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatı sahəsində (hansı ki iqtisadi sistemin ən mühüm keyfiyyət xarakteristikalarından biridir) maliyyə münasibətlərinin nizamlanmasını xüsusən vurğulamaq lazımdır. Bu, həmçinin maliyyə münasibətlərinin iştirakçıları arasındakı təzadlar əsasında formalaşan maliyyə təhlükələrinin və risklərinin dövlətin sabitliyinə və inkişafın mümkünlüyünə təsiri ilə əsaslanır. Məhz buna görə də maliyyə sisteminin davamlı inkişafı məqsədilə maliyyə təhlükəsizliyinin təhdidlərinin müəyyən edilməsi və monitorinqi, maliyyə resurslarının paylaşması vasitəsilə təkrar istehsalatın, müstəqilliyin və rəqabətə davamlılığın lazımı səviyyəsini dəstəkləmək üçün bank sektorunun maliyyə təhlükəsizlik sisteminin yaradılması məsələsi aktual olaraq qalır. Bank sistemində maliyyə təhlükəsizliyini aşağıdakı göstəricilərin köməyi ilə qiymətləndirmək olar: iqtisadiyyatın monetizasiyasının səviyyəsi; pul vahidinin davamlılığı; pul dövriyyəsinin davamlılığı; inflyasiyanın

səviyyəsi; pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsinin səmərəliliyi; milli pul sisteminin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya dərəcəsi.

Belə ki, Macarıstanda Avropanın ən böyük TMB-nin aktivlərinin payı məcmu bank aktivlərinin 92%-nə çatır, Baltika ölkələrində 100%-ə yaxınlaşır. Eyni zamanda Amerika bank sistemi ilə sıx əlaqədə olan Meksika bank sistemi aktivlərinin 50%-i Amerika sərmayəsindən asılıdır.

Bank sistemi təhlükəsizliyinin dörd mərhələ şəklində mərhələli nailiyyət prosesini təsvir etməyə şərait yaradır:

- Qanunvericiliyin və Mərkəzi Bankın normativ aktlarının normativ tələblərinə riayət olunması;
- Bank sisteminə maliyyə sabitliyinin reallaşdırılması;
- Bank sisteminin investisiya tipli fəaliyyətinin reallaşdırılması;
- Əhalinin bank sisteminə inamını gücləndirmək.

Bank sistemi təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsinə kompleks yanaşma aşağıdakı tələblərə müvafiq olmalıdır: bank böhranlarına qarşı durmaq; fəaliyyəti genişləndirmək, inkişaf etdirmək imkanını qiymətləndirmək; inkişafını ölkənin iqtisadiyyatında cəmləşdirərək, bank sisteminin təhlükəsizliyini qiymətləndirmək; “bank təhlükəsizliyi” anlayışının çoxcəhətliliyini və dinamikliyini nəzərə alaraq, inkişafın əsas oriyentirlərini göstərən vektor istiqamətlənməsini müəyyən etmək; göstəricilər sisteminin köməyiylə bank təhlükəsizliyinin vəziyyətinin müntəzəm monitorinqini keçirmək.

Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir inkişaf cizgiləri, bir tərəfdən, dünya bazarında yaranmış təbii ehtiyatların konyunkturası şəraitində milli iqtisadiyyatın yeni keyfiyyət xüsusiyyətlərinin əldə etməsinə, bununla belə, qlobal böhran və onun fəsadları müasir iqtisadi arxitekturalarda mütləq depressiv ssenarilərə qarşı qoruyucu mexanizmlərin yaradılmasını və gücləndirilməsini gündəmə gətirir. Ənənəvi xilas təyinatlı maliyyə fondları ilə yanaşı, bu sırada iqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsində istifadə olunacaq antiböhran xarakterli xüsusi tədbirlər, həmçinin milli iqtisadiyyatın strukturunun şaxələndirilmiş olması və yeni şəraitə çevik uyğunlaşmaq qabiliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatı çərçivəsində pul siyasəti siyasətinin əsas prinsipləri. Məlumdur ki, pul sisteminin vəziyyətinə müvafiq olaraq iqtisadiyyatın monetizasiyasının səviyyəsində milli iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında iqtisadi şəraitin dəyişməsi təsir göstərə bilər.

Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, maliyyə təhlükəsizliyinin təminatı çərçivəsində pul siyasəti işləyib həyata keçirərkən aşağıdakı prinsipləri rəhbər tutmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Birinci prinsip. Sistemli riskin diaqnostikası nəzarət nəticəsində əldə olunan məlumatlara, bazar göstəricilərinə və sistemli riskin aşqəsiya edilmiş indikatorlarına əsaslanmalıdır.

İkinci prinsip. Pul siyasəti hazırlanarkən, milli maliyyə bazarının bütün seqmentləri ilə maliyyə təsisatları arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin dinamikasının monitorinqini aparmalı, həm də milli maliyyə vasitəçilərinin transsərhəd əlaqələrini dərk etməlidir.

Üçüncü prinsip. Mərkəzi bank pul siyasəti alətlərindən istifadə edərək hal-hazırda daxili bazarda maliyyə stabilliyini daha çox təhdid edən sistemli riskin və maliyyə disbalansının konkret amillərinin məhdudlaşdırılmasına yönələn infrastruktur siyasəti aparmalıdır. Onun istifadə etdiyi alətlər ənənəvi, lakin maliyyə vasitəçiləri tərəfindən həddindən artıq (sistemli stabillik nöqtəyi-nəzərindən) riskləri götürməsinə məhdudlaşdıran prudensial tələblərə söykənməlidir.

Pul siyasətinin təsir alətlərini tətbiq edərəkən aşağıdakıalr nəzərə alınmalıdır:

- maliyyə təsisatlarının kapitallaşma səviyyəsi;
- maliyyə bazarının ayrı-ayrı seqmentləri arasındakı qarşılıqlı əlaqələr;
- maliyyə bazarı iştirakçıları tərəfindən tənzimləyici arbitraj aparılması imkanları;
- bazarın iştirakçıları tərəfindən tətbiq olunan pul siyasəti tətbiqində dərk edilmə dərəcəsi.

Dördüncü prinsip. Potensial stressin qarşısını səmərəli şəkildə almaq üçün monetar orqanlar pul siyasətinin hazırlarkən, intensiv beynəlxalq informasiya mübadiləsi aparmalıdırlar.

Beşinci prinsip. Pul siyasətinin əsas istiqamətləri təsbit edilir ikən, Mərkəzi Bank müxtəlif orqanlarla, o cümlədən, Maliyyə Nəzarət Palatası, Maliyyə Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin təklif və tövsiyələrini nəzərə almalıdır. Ancaq sön söz pul siyasətini həyata keçirən orqan kimi Mərkəzi Bankın olmalıdır.

Altıncı prinsip. Pul siyasətinin məqsədləri və vəzifələri qanunvericilikdə dəqiq və birmənalı müəyyən edilməli, habelə Mərkəzi Bankın cəmiyyət qarşısında hesabatlılığının forma və tezliyi də qeyd edilməlidir. Digər tərəfdən, pul siyasətinin məqsədləri qanunvericilikdə kifayət qədər

geniş təsbit olunmalıdır ki, sistemli risk amillərinin və maliyyə vasitəçilərinin biznes modellərinin təkamülünə cavab olaraq görülən tədbirlərin zəruri çevikliyi məhdudlaşdırılmasın.

Pul siyasətinin tətbiqində istifadə olunan alətlər

Təsnifat meyarı	Tədbir növü	İstifadə olunan alətlər
Reallaşdırma məqsədləri	Likvidliyin artırılması	Rezerv tələblərin azalması Depozit sövdələşmələri REPO əməliyyatları Kreditləşmə “Problemlı” borcların geri alınması
	Gerçək sektorun kreditləşməsinin stimullaşdırılması	Uçot stavkalarının dəyişdirilməsi Bankların “şərti” kreditləşməsi
	Milli valyutanın möhkəmləndirilməsi	Valyuta alışı həcmının məhdudlaşdırılması Açıq valyuta mövqeyinin ölçüsünə nəzarət
Təsir dövrü	Qısa dövr	“Problemlı” borcların geri alınması Bank səhmlərinin əldə edilməsi Top-menecerlərin əmək haqqlarına nəzarət
	Uzunmüddətli dövr	Bank sahəsinin nizamlanmasının gücləndirilməsi
İstifadə olunan alətlər	Klassik	Uçot stavkalarının dəyişdirilməsi Valyuta siyasəti
	Qeyri-ordinar	Girovsuz kreditlərin verilməsi Səhmlərin əldə edilməsi
Ölkələrin mərkəzi banklarının qərarlarının uzlaşdırılması	Koordinasiya edilmiş	Uçot stavkalarının azaldılması (Aİ ölkələri, Böyük Britaniya, ABŞ) Maliyyə bazarlarında investisiyalar
	Fərdi	Kuratorluq (müşahidəçilər) institutunun tətbiq edilməsi Bank səhmlərinin əldə edilməsi Problemlı bankların aktivlərinin digər maliyyə institutlarına ötürülməsi
Qanunların təshih edilməsi	Qanunverici düzəlişlərə ehtiyacı olanlar	Problemlı bankların səhmlərinin geri alınması Girovsuz kreditlərin verilməsi
	Qanun dəyişikliyi olmadan həyata keçirilməsi	Valyuta alışının həcmının məhdudlaşdırılması

Yeddinci prinsip. Monetar orqanın cəmiyyətlə kommunikasiyalarının xarakteri, forma və tezliyi: milli maliyyə bazarında maliyyə stabilliyinin vəziyyətinin cari qiymətləndirilməsinə uyğun gəlməli; tətbiq olunan pul siyasəti tədbirlərini izah etməli; cəmiyyətin gözləmələrini idarə etmək imkanını verməlidir.

Biz hesab edirik ki, yuxarıda göstərilən prinsiplərə əməl edilməsi Mərkəzi Banka pul siyasətini işləyib həyata keçirməyə, milli iqtisadiyyatda maliyyə təhlükəsizliyini dəstəkləməyə qadir olan idarəetmə strukturunu formalaşdırmaq imkanı verəcəkdir.

Bank sektorunda dollarlaşma prosesinin maliyyə təhlükəsizliyinə təsiri. Bu səbəbdən də Azərbaycan iqtisadiyyatında dollarlaşmanın ölçülərindən danışdıqda söhbətin maliyyə dollarlaşmasından gedəcəyini qeyd edərək ölçmələrin nəticələrini keçək. Depozit dollarlaşmasının ölçüsü xarici valyuta ilə depozitlərin geniş pul kütləsində (M3 aqreqatı) payı şəklində ifadə olunmuşdur. İndeksin aldığı qiymətlərdəki dəyişikliklərə diqqətlə baxdıqda 2001-2005, 2006-2007, 2008-2015-cu illəri (2015 -cu fevral 21-dək) və 2015-ci 21 fevraldan sonra əhatə edən dörd fərqli trend nəzərə çarpır:

1. Onilliyin ilk beş ilində dollarlaşma indeksi yüksəlmiş və 2005-ci ilin sonunda özünün onillik üzrə ən yüksək qiymətinə (0.6) çatmışdır. Dollarlaşmadakı bu yüksəlmə bir sıra səbəblərdən qaynaqlanırdı. Bu səbəblər sırasında dolların bahalaşması, 2004-cü ildən başlayan fiskal ekspansiyanın təsiri ilə, artıq 1996-cı ildən bu yana, demək olar ki, unudulmuş olan inflyasiya probleminin təkrar baş qaldırılması hələ də milli valyutaya inamın zəif olması, bum dövrünün astanasında olan mənzil və avtomobil bazarlarında milli valyutadan az istifadə olunması, gəlirlərdəki artımdan asılı olaraq yığıma meylliliyin yüksəlməsi daha çox diqqət çəkənləri idi.

2. 2006-2007-ci illərdə dollarlaşmada kəskin azalmanın olduğu aydın şəkildə görünür. 2007-ci ilin sonunda dollarlaşma indeksi özünün indiyə qədər aldığı ən aşağı qiymətə qərarlaşmasıdır. Dollarlaşmanın belə kəskin azalmasında, heç şübhəsiz 2006-cı ildə həyata keçirilmiş denominasiyanın xüsusi əhəmiyyəti olmuşdur. Sadə vətəndaş üçün qürur, yığım sahibləri üçün isə inam mənbəyinə çevrilən yeni manat, neft satışından ölkəyə böyük həcmli xarici valyutanın daxil olmağa başlaması ilə dollara qarşı möhkəmlənmə trendinə keçdi ki, bu da dollarlaşmanın

azalmasını paralelində gətirdi. Məhz bu dövrdən başlayaraq manatın möhkəmləndirilməsi həm də anti-inflyasiya tədbirlərinin vacib elementinə çevrilmişdir. Eyni zamanda artıq yeni manat həm yığım sahibləri üçün həm də böyük həcmli alqı-satqılarda hesablama vahidi kimi daha əlverişli və daha rahat idi. Deyilənləri ümumiləşdirsək, ikinci dövrdə dollarlaşmadakı azalmanı denominasiyanın psixoloji təsirləri, denominə nisbətinin uğurlu seçilməsi, manatın dollara qarşı bahalaşması və milli valyutaya inamın artmasının məntiqi nəticəsi hesab etmək olar.

3. 2008-ci ildən 21 fevral 2015-ci ilədək dövr, dollarlaşmanın azalma trendinin zəif və qeyri-stabil artımla əvəz olunması ilə xarakterikdir. Əslində bu dövrün özü də iki hissədən ibarətdir. Birinci hissə 2008-ci ilə 2009-cu ilin birinci yarısını əhatə edir ki, dollarlaşma indeksi bu dövrdə artım nümayiş etdirib. Bu artımın əsas səbəbi isə maliyyə böhranının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və nəticədə “isti pullar”ın geri çağırılmağa başlanması idi. Maliyyə vəsaitlərinin geri çağırılmasının manatın məzənnəsi üzrə formalaşdırdığı təzyiq manatın dollara qarşı ucuzlaşacağı gözləntilərini yaradaraq yığım sahiblərinin dollara yönəlməsinə səbəb olmuşdur. Eyni zamanda qonşu ölkələrdə bir-birinin ardınca həyata keçirilən devalvasiyaların psixoloji təsirləri xüsusilə, 2008-ci ilin sonuncu və 2009-cu ilin ilk rübündə Azərbaycanda da bənzər addımın atılması gözləntilərini gücləndirmiş və dollarlaşmanın artması ilə nəticələnmişdir. İkinci hissədə, yəni 2009-cu ilin yarısından bu günə qədər olan dövrdə, valyuta bazarının stabilləşməsi ilə bərabər milli valyutaya inam təkrar bərpa olunmuş və dollarlaşmadakı artım dayanaraq zəif azalma meyli ilə əvəz olunmuşdur. Ancaq buna baxmayaraq hələ də 2007-ci ilin sonundakı səviyyəsinə qayıtmamışdır. 2009-cu ilin ikinci yarısından başlayaraq depozit dollarlaşması indeksinin aşağı düşməsində xarici valyuta ilə depozitlərin nisbi azalması ilə yanaşı manatla pul kütləsinin sürətlə artması da rol oynamışdır.

4. 2015-ci il aylarından AMB mürəkkəb xarici iqtisadi mühit şəraitində fəaliyyət göstərmişdir. Dünya neft bazarında qiymətlərin aşağı düşməsi və ticarət tərəfdaşı olan bir sıra ölkələrdə iqtisadi artım perspektivlərinin pisləşməsi müşahidə olunmuşdur. Eyni zamanda tərəfdaş ölkələrin əksəriyyətində milli valyutaların ucuzlaşması baş vermişdir. Xarici iqtisadi mühitin birbaşa və dolaylı təsirləri ilə valyuta bazarında xarici valyutaya tələb əhəmiyyətli artmışdır. 2014-cü ilin sonlarından etibarən global əmtəə bazarlarında enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin kəskin aşağı düşməsi, eyni zamanda ölkəmizin əsas ticarət

tərəfdaşlarında devalvasiya meyillərinin güclənməsinin psixoloji təsiri daxili valyuta bazarında xarici valyutalara, xüsusilə ABŞ dollarına tələbi yüksəltmişdir. Xarici valyutaya tələbin yüksəlməsi daxili valyuta bazarının hər iki seqmenti - nağd və qeyri-nağd valyuta bazarları üzrə müşahidə olunmuşdur. Valyuta bazarının ümumi həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.4 dəfə artmışdır. Əməliyyatların 91%-i ABŞ dollarında, qalan 9%-i isə digər valyutalarda aparılmışdır. Ötən ilin eyni dövrünə nəzərən ABŞ dolları ilə aparılan valyuta əməliyyatlarının dövrüyyəsinin həcmi 2.4 dəfə, Avro ilə əməliyyatların həcmi isə 2.3 dəfə artmışdır.

Belə ki, 2014-cü ilin əvvəlindən 2015-ci ilin fevral ayının ortalarında Azərbaycan manatı ticarət tərəfdaşlarının valyutalarına nəzərən orta çəkili hesabla 30% bahalaşmışdı. Bu dövrdə ABŞ dollarına nəzərən rus rublu 86%, avro 20%, qazax təngəsi 20%, türkmən manatı 22%, moldova leyi 17%, belarus rublu 52%, ukrayna qrivnası 169%, türk lirəsi 13%, iran realı 12%, gürcü laris 31% dəyərdən düşmüşdü. Məzənnənin 33.55% korreksiyası manatın qeyd olunan valyutalara qarşı baş vermiş orta çəkili bahalaşmasını neytrallaşdırma bildi. Valyuta bazarında yaranmış yeni şəraiti nəzərə alaraq Mərkəzi Bank eyni zamanda hesabat dövründə məzənnə siyasətinin əməliyyat çərçivəsində dəyişiklik etmişdir. Belə ki, məzənnə siyasətinin ABŞ dolları və Avronun daxil olduğu iki valyutalı səbət mexanizmi əsasında həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Manatın real ikitərəfli məzənnəsi ABŞ dollarına qarşı 21.1%, Avroya qarşı 10.7%, Türkiyə lirəsinə qarşı 13.2%, Rus rubluna qarşı 21.1% ucuzlaşmış, Belarusiya rubluna qarşı isə 2.5% bahalaşmışdır. Real effektiv məzənnənin ucuzlaşması qeyri- neft sektorunun rəqabət qabiliyyətinə müsbət təsir edən, idxalı əvəzləyən və ixrac sahələrinin inkişafını stimullaşdıran amildir.

Xarici valyutada depozitlərin cəmi əmanət və depozitlərdə xüsusi çəkisi 2015-ci il I rübünə 57.9% təşkil etmişdir. Xarici valyutada əmanət və depozitlərin M3 pul kütləsində payı isə dövrün sonuna 36% olmuşdur. Birinci rübdə manatla əmanət və depozitlər 30% azalsa da, xarici valyutada əmanət və depozitlər 69.8% artmışdır.

Azərbaycanda pul əvəzetməsi şəklində dollarlaşma, yəni alqı-satqı əməliyyatlarında manat əvəzində xarici valyutadan (əksərən ABŞ dollarından) istifadə olunması spesifik bazarlarda, xüsusilə, mənzil (əsasən köhnə mənzillərin alqı-satqısında) və avtomobil bazarlarında müşahidə olunur. Aktiv əvəzetməsi şəklində dollarlaşma isə maliyyə dollarlaşması - depozit və kredit dollarlaşması qisminə ortaya çıxır.

Dollarlaşma xüsusilə də, maliyyə dollarlaşmasının iqtisadiyyatda istifadə oluna biləcək maliyyə resurslarını genişləndirməklə maliyyə sisteminin dərinliyini artırdığı da bir həqiqətdir. Ancaq dollarlaşmanın maliyyə dərinləşməsində yaratdığı bu artım uzunmüddətli dövrdə, real iqtisadiyyatda yalnız o zaman faydalı ola bilər ki, iqtisadi artımın dəstəklənməsi ilə maliyyə stabilliyini optimal nöqtədə birləşdirə bilsin. Yəni, maliyyə dollarlaşmasının məqbul səviyyəsi o səviyyə hesab olunmalıdır ki, istifadə oluna biləcək maliyyə resurslarını genişləndirərək iqtisadi artıma dəstək verməklə yanaşı , eyni zamanda, maliyyə stabilliyi üçün təhlükə yaratmasın.

Cədvəl 1.

Cəmi depozit bazasının valyutalar üzrə strukturu (dövrün sonuna)

mln.manat

İl, ay	Cəmi depozitlər	o cümlədən:			
		manatla		xarici valyuta ilə	
		tələb olunanadək	müddətli	tələb olunanadək	müddətli
2007	4127,2	962,8	939,4	754,2	1470,8
2008	6460,2	1054,10	1240,06	1025,28	3140,74
2009	6379,1	1132,99	1220,34	1057,78	2968,01
2010	7625,8	1486,3	1719,0	1438,6	2981,9
2011	9447,0	1756,59	2524,09	1671,92	3494,40
2012	10699,2	1981,11	3081,44	1645,11	3991,59
2013	12475,8	2326,6	4084,3	1441,7	4623,2
2014	15453,4	2734,4	5009,1	1798,8	5911,0
2015	23431,4	2233,2	2068,5	5739,5	13390,2
2016					
01	22576,5	1853,3	2162,0	4993,0	13568,2
02	21285,4	1908,8	2269,8	4685,5	12421,2

Mənbə: AMB.

Azərbaycanda monetizasiya səviyyəsi

	2011	2012	2013	2014
UDM(Mln.man.)	50069	53995	57708	58978
M2(Mln. man.)	10997	13806	16435	17436
Monetizasiya səviyyəsi(%)	22	26	28	30

Yuxarıdakı cədvəl Azərbaycan iqtisadiyatının monetizasiya səviyyəsinin otra stabil artımından xəbər verir. Lakin bu, inkişaf etmiş ölkələrlə və inkişaf etməkdə olan bazarlara malik ölkələrlə və ilk növbədə Şərqi Avropa, özəlliklə Baltik ölkələri ilə müqayisədə hələ də aşağıdadır.

Monetar siyasətinin tətbiqində şəffaflığın genişləndirilməsi istiqamətləri. Azərbaycan Mərkəzi Bankı 2002-ci ildən etibarən pul siyasətinin icmalı haqqında rüblük ətraflı məruzələr dərc etməyə başladı. 2002-ci ildən başlayaraq öz fəaliyyətinin informasiya şəffaflığını artırmaq üçün pul siyasəti üzrə dərc olunmuş ilk məruzə yüksək nəzəri və praktiki məlumatlandırma səviyyəsi ilə seçilir, həm daxili, həm də xarici makroiqtisadi şəraiti və onun risklərin qiymətləndirilməsi nöqtəyi-nəzərdən dəyişmə tendensiyalarını nəzərə alır, Mərkəzi bankın pul tənzimləmə sahəsində qərarlarının reallaşdırılması istiqamətində hərəkətlərini izah edir.

Mərkəzi Bank monetar siyasəti tədbirlərinə dair cəmiyyət qarşısında hesabatı açıqlıq prinsipi əsasında verir. Cəmiyyətin Mərkəzi Bankın siyasətinə inam göstərməsi üçün maliyyə stabilliyinin dəstəklənməsi ilə bağlı makroprudensial qərarların məzmununun açıqlanmasının və müvafiq korreksiya tədbirlərinin tətbiqinin əsaslandırılmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Lakin monetar siyasətin xüsusiyyəti bundadır ki, tətbiq edilən tədbirlərin bəzi elementlərinin cəmiyyət qarşısında açıqlanması maliyyə bazarının ayrı-ayrı seqmentlərinin iştirakçılarını həddindən artıq risklərə getməyə təhrik edə bilər. Hal-hazırda maliyyə sabitliyinin dəqiq tərfi olmadığından bazar şəraiti və potensial neqativ şokların tipləri nəzərə alınaraq Mərkəzi Bankın monetar siyasətin məsələlərinə dair hesabat verməsi ilə bağlı tələblər dəyişə bilər.

2005-ci ildən sonra 11 Mərkəzi Bank maliyyə təhlükəsizliyi problemlərinə görə cavabdeh olan daxili komitələr yaratdı. Ayrı-ayrı mərkəzi banklarda (Tailand Bankı və Malayziya Mərkəzi Bankı) birdən artıq ko-

mitə yaradılmışdır. Yeni yaradılmış daxili komitələrin funksiyaları maliyyə sabitliyi üzrə şuraların funksiyaları kimi, informasiya mübadiləsi və hərəkətlərin koordinasiyasından ibarətdir. Belə ki, Yeni Zelandiyanın Rezerv bankının Makromaliyyə Komitəsi Mərkəzi Bankın rəhbəri üçün tövsiyələr işləyib hazırlayır.

Azərbaycan Mərkəzi Bankı qarşıdakı il üçün dövlətin pul siyasətinin əsas istiqamətlərini oktyabr ayının 1-dən gec olmayaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim edir və dekabr ayının 31-dək kütləvi informasiya vasitələrində ictimaiyyətə açıqlayır. Pul siyasətinin əsas istiqamətlərini açıqlayarkən Mərkəzi Bank cari ildə həyata keçirilən pul siyasətinin yekunlarını, habelə qarşıdakı il üçün müəyyən etdiyi pul siyasətinin məqsəd və vəzifələrini, Mərkəzi Bankdan asılı olan və asılı olmayan amilləri də əks etdirməklə onların həyata keçirilməsi yollarını göstərir.

Milli maliyyə sisteminin təhlükəsizliyinin daha bir əhəmiyyətli elementi — audit və auditor fəaliyyətinə müstəqil maliyyə nəzarətinin keçirilməsidir. Cəmiyyətin aktiv üzvləri ABŞ-da və Avropada maliyyə böhranı amillərinin formalaşmasında bəzi böyük beynəlxalq auditor şirkətlərinin və reyting agentliklərinin mənfi rolu haqqında bilirlər. Görünür ki, maliyyə sistemlərinin təhlükəsizliyi həmçinin auditor fəaliyyətinin effektivliyindən asılıdır.

Şəffaflıq elə bir mühit kimi şərh olunur ki, burada siyasətin məqsədləri, onun hüquqi, institusional və iqtisadi çərçivələri, siyasət sahəsində qərarlar və onların əsaslandırılması, monetar siyasəti ilə bağlı məlumatlar, həmçinin agentliklərin hesabatlılığı şərtləri ictimaiyyətə aydınlıq, sadəlik və vaxtlı vaxtında olma əsasında təqdim olunur.

Beynəlxalq Valyuta Fondu Beynəlxalq hesablaşmalar bankı ilə birgə, habelə mərkəzi bankların, maliyyə agentliklərinin, digər müvafiq beynəlxalq və regional təşkilatların və elmi dairələrdən ayrı-ayrı ekspertlərin nümayəndə qrupu ilə məsləhətləşmələr əsasında işləyərək, “Pul-kredit və maliyyə siyasətində şəffaflığın təmin olunması üzrə lazımı təcrübə kodeksi”ni işləyib hazırlamışdır.

Pul-kredit siyasətində şəffaflıq bu sahədə işlərin vəziyyəti haqqında məlumatın ictimaiyyət üçün açıq olduğunu nəzərdə tutur. Bu o deməkdir ki, Mərkəzi Bank tərəfindən məlumatın təqdim olunması və buraxılması forması əhatəsinə, dövriliyinə, vaxtlı vaxtında olmasına və ictimaiyyətə açıqlığına görə standartlara cavab verməlidir. İctimaiyyət ölkənin ehtiyat valyuta aktivləri, pul-kredit orqanlarının aktivləri və öhdəlikləri haqqında məlumatlandırılmalıdır.

Mərkəzi Bankda nəşrlərin, o cümlədən illik hesabatın buraxılması proqramı olmalıdır. Mərkəzi bankın yuxarı vəzifəli şəxsləri ictimaiyyətə öz təşkilatlarının məqsədini (məqsədlərini) və işin göstəricilərin izah etməyə hazır olmalı, habelə öz çıxışlarının mətnlərinin dərc olunmasına üstünlük verməlidirlər. İctimaiyyət Mərkəzi Bankın dərc etdiyi normativ aktlara maneəsiz çıxışı olmalıdır.

Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında sistem əhəmiyyətli bankların fəaliyyətinin tənzimlənməsi və institusional modellərin araşdırılması. Sistem riskləri maliyyə sisteminin fəaliyyətinin pisləşməsi nəticəsində maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının məhdudlaşdırılması və real sektora neqativ təsir kimi qiymətləndirilir. Sistem risklərinin qiymətləndirilməsi zamanı sistem əhəmiyyətli maliyyə institutları mühüm rol oynayır.

Maliyyə institutlarının sistem əhəmiyyətliyinin müəyyən edilməsində üç meyar seçilir. Meyarlar birbaşa və dolaylı təsir kanallarını özündə əks etdirirlər.

Qlobal sistem əhəmiyyətli maliyyə təsisatları barəsində siyasi tədbirlərin görülməsi üçün əsas onların yaratdıqları “mənfi eksternalilər” (yəni neqativ kənar effektlər). Çünki, qlobal maliyyə böhranının göstərdiyi kimi, onların fəaliyyəti milli prudensial tənzimləmənin tələblərinin təsiri altına tam olaraq düşmürdü. Öz xüsusi faydalarını maksimallaşdırmaqla, ayrı-ayrı qlobal əhəmiyyətli maliyyə təsisatları milli maliyyə sistemi səviyyəsində qeyri-optimal olan hərəkətləri seçə bilirlər, çünki onlar biznes strategiyalarının kənar nəticələrini nəzərə almırlar. Bu cür mənfi eksternalilərə şokları dünya maliyyə sistemi boyunca ötürməyə qabil olan iri, bir-biri ilə qarşılıqlı bağlı olan maliyyə təsisatlarının müflisliyinin nəticələri aiddir. Belə maliyyə təsisatlarının müflis olması aşağıdakılar vasitəsilə maliyyə stabilliyini sarsıda bilər:

1. Konkret tərəfdaşın birbaşa riski: müflisləşən təsisat öz maliyyə öhdəliklərini icra edə bilmir;

2. Likvidlik riskləri və təcili satışların aktivlər bazarına təsiri: stress şəraitində təsisat likvidliyi əldə etmək üçün aktivləri satmaq məcburiyyətində olur ki, bu da aktivlərin qiymətinə daha da böyük təzyiq göstərir və kreditin sıxılmasına aparıb çıxarır;

3. Yoluxma riski: bir təsisatın müflisliyinin yaratdığı təlaş maliyyə sisteminin digər elementlərinə də yayılır.

Bundan başqa, sistem əhəmiyyətli maliyyə təsisatlarına göstərilən birbaşa dəstək və dolaylı dövlət zəmanətləri ilə bağlı xeyli mənəvi risklər

də vardır: bu dəstək və zəmanətlər onları öz üzərlərinə həddindən artıq böyük risklər götürməyə, bazar nizam-intizamını zəiflətməyə, ədalətli rəqabəti sarsıtmağa həvəsləndirir. Butün bunlar gələcək streslər ehtimalını da yüksəldir. Nəticədə mənəvi riskin doğurduğu fəsadlar sistem əhəmiyyətli maliyyə təsisatlarına dəstək göstərilməsinə çəkilən büdcə xərclərini artırır, bunun yükünü isə vergi ödəyiciləri çəkiirlər.

Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsi tərəfindən işlənmiş prinsiplər milli tənzimləyicilərə milli maliyyə sisteminin struktur göstəricilərini fərqləndirmək, sistem əhəmiyyətli təsisatları qeyd etmək və onlar üçün minimal prudensial standartları aşan və milli maliyyə sisteminin xüsusiyyətlərini nəzərə alan əlavə tələbləri müəyyən etmək imkanı verir.

Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsinin prinsiplərinin tətbiqi prosesində makroprudensial tənzimləyicilərin qabaqcıl təcrübəsi ümumiləşdirildikcə, dəyişikliklər və əlavələr ediləcəkdir.

Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsi Bazel 3 tənzimləyici standartlarına milli sistem əhəmiyyətli təsisatların tənzimlənməsi qaydalarını da əlavə etmək niyyətindədir. Bunu nəzərə alaraq, Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsi hesab edir ki, milli tənzimləyicilər onların yurisdiksiyasında olan sistem əhəmiyyətli maliyyə təsisatlarından 01 yanvar 2016-cı il tarixi üçün həmin prinsiplərə uyğun gəlmələrini tələb edəcəklər.

Hələ global maliyyə böhranından əvvəl aparılan oxsaylı empirik tədqiqatlar göstərdi ki, iri maliyyə təsisatları milli maliyyə sistemləri üçün ciddi təhlükə kəsb edə bilər. Sistem əhəmiyyətli təsisatlara aid olan maliyyə təsisatlarının fəaliyyətinin tənzimlənməsini ümumi planda əks etdirir.

Makroprudensial siyasətin aparılması zamanı müxtəlif tənzimləmə orqanların fəaliyyətinin koordinasiyası informasiya mübadiləsini, cəmiyyətlə kommunikasiyaların üsul və vasitələrinin işlənməsini, siyasətin həyata keçirilməsi prosedurlarının yaradılmasını əhatə edir. Bir qayda olaraq, səlahiyyətlərin, məsuliyyət sahələrinin bölgüsü və maliyyə stabilliyinin dəstəklənməsi üzrə fəaliyyətin koordinasiyası mexanizmləri xüsusi memorandumlarda təsbit olunur .

Bununla belə həm makroprudensial siyasəti, həm də pul-kredit siysətini səmərəli və müstəqil şəkildə yeritmək üçün Mərkəzi Bank öz balans hesablarına nəzarət etməlidir. Stress şəraitində maliyyə stabilliyinin dəstəklənməsi üçün Mərkəzi Bankdan nə qədər miqyaslı tədbirlər tələb olunarsa, Mərkəzi Bankın öz üzərinə risk götürmək

imkanları da bir o qədər geniş olmalı və/və ya potensial maliyyə itkilərinin xəzinədarlığa verilməsi mexanizmləri dəqiq göstərilməlidir.

Nəticə və təkliflər

1. Dünya maliyyə sistemində baş verən dəyişikliklər, dünyanın bir çox ölkəsində qeyri-sabit vəziyyətin mövcudluğu iqtisadi sistemlərin, onları destabillaşdırən amillərin vəziyyətinin daimi monitorinqinə və parametrlərinin analizinə (hədələrin, onların indikatorlarının aydınlaşdırılması və risklərin qiymətləndirilməsi) kompleks yanaşma tələb edir.

2. Dünya təcrübəsi göstərir ki, maliyyə-iqtisadi böhranından çıxmağın ilkin şərti - makroiqtisadi sabitliyin yaradılması, onun əsas göstəriciləri olan inflyasiya tempinin aşağı salınması və milli valyutanın möhkəmləndirilməsidir. Bu məqsədlərə nail olunması isə pul-kredit siyasətinin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq yenidən qurulmasını və xüsusi olaraq sərtləşdirilməsini tələb edir. Pul-kredit siyasəti başlıca olaraq, dəyər amilləri vasitəsilə makroiqtisadi parametrlərə: iqtisadi artıma, məşğulluğa, qiymətə, tədiyyə balansına təsir göstərilməsini özündə əks etdirir. Onun başlıca məqsədi kredit verilməsinə və pul tədaviyə təsir etməkdən, o cümlədən inflyasiya ilə fəal mübarizə vasitəsilə iqtisadi kəmiyyəti tənzimləməkdən ibarətdir.

3. Pul-kredit siyasəti aşağıdakı mühüm vəzifələri də yerinə yetirir: qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsi; inflyasiyanın qarşısının alınması; daxili və xarici bazarda milli valyutanın kursunun və alıcılıq qabiliyyətinin sabitləşdirilməsi; pul tədaviyənin sabitliyinin təmin edilməsi; bank sistemi vasitəsilə pula olan tələb-təklifin tənzimlənməsi.

4. Biz hesab edirik ki, qarşıdakı dövrdə Mərkəzi Bankın fəaliyyətində prioritet məsələ makromaliyyə sabitliyinin və ya təhlükəsizliyinin təminatı (maliyyə tənzimlənməsinə makroprudensial yanaşma) olmalıdır. Mərkəzi Bankın maliyyə təhlükəsizliyi siyasətinin dörd səciyyəvi xüsusiyyəti əhatə etməlidir: maliyyə sisteminin ümumilikdə dayanıqlığına görə məsuliyyət; sistem risklərinin minimallaşdırılması; spesifik alətlər toplusunun istifadəsi və digər dövlət qurumları ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq.

5. Maliyyə təhlükəsizliyi siyasətinin obyektini kimi maliyyə vasitəçiləri, bazarlar, maliyyə bazarının infrastrukturunu, eləcə də maliyyə sistemi və real iqtisadiyyat arasında qarşılıqlı əlaqələr çıxış edir. Monetar siyasətin maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında əsas məqsədləri:

- tənəzzül və xarici şokları da nəzərə almaqla maliyyə sisteminin məcmu şoklara qarşı dayanıqlığının dəstəkləməsi;
- maliyyə sisteminin bütövlükdə üzərinə götürdüyü risklərin məhdudlaşdırılması;
- maliyyə tsiklinin hamarlaşdırılması: maliyyə sisteminin sabitliyi və ya iqtisadiyyat üçün potensial təhlükə ola biləcək “köpüklərin” yaranmasının qarşısının alınması.

6. Maliyyə təhlükəsizliyi siyasətə görə məsuliyyəti Mərkəzi Bankın üzərinə qoymaqla yanaşı, onun monetar siyasəti həyata keçirmək öhdəliyi də nəzərdə tutulmalıdır;

1. Maliyyə təhlükəsizliyi təmin edən orqan kimi Mərkəzi Bankın sərəncamında müvafiq alətlər olmalıdır;

2. Maliyyə təhlükəsizliyi prosesində iştirak edən bütün orqanlar mümkün siyasi təzyiqdən və ya sahəvi lobbizmdən müdafiə olunmalıdır;

3. Zəruri maliyyə təhlükəsizliyi qərarların səmərəli şəkildə və tezliklə həyata keçirilməsi üçün onun formulirovkasında, həyata keçirilməsində, cəmiyyətlə əlaqələrində iştirak edən bütün orqanlar arasında rol və səlahiyyətlər dəqiq bölüşdürülməlidir;

7. Valyuta bazarında yaranmış qeyri-sabit vəziyyəti nəzərə alaraq AMB–in idarə heyətinin qərarı ilə 21 fevral 2015-ci il tarixində ABŞ dolları manata qarşı məzənnəsini 1.05 manat müəyyən etdi. Qərarın alınmasında əsas məqsəd: Milli iqtisadiyyatına şaxələnməsinə əlavə avantajlarla təmin etmək; Milli iqtisadiyyatın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliyini təmin etmək və milli iqtisadiyyatın ixrac potensialını gücləndirmək olaraq müəyyən olundu. Azərbaycanda devalvasiyadan sonra yaranan ajiotajı psixoloji faktorla izah etmək olar. Son aylarda volatilliyin daha da artması nəzərə alınmaqla 2014-cü ilin əvvəlindən bir sıra tərəfdaş ölkələrin milli valyutalarının dəyərsizləşməsi 100%-i ötmüşdür. Bütün bunlar xarici valyutaya tələbatı artırmaqla manatın məzənnəsinə güclü təzyiq yaratmış, manatın məzənnəsinin dəyişməsi gözləntilərini yüksəltmişdir. Bu proseslərin təsiri altında valyuta bazarında kəskin dizbalans yaranmışdır. Mərkəzi Bankın valyuta bazarında satışları 8 mlrd. ABŞ dollarını ötmüş, valyuta ehtiyatları isə 5 mlrd. ABŞ dollarına-dək düşmüşdür. Bununla da, Mərkəzi Bank neftin yüksək qiymətlərində iqtisadiyyatdan topladığı xarici valyutayı yenidən iqtisadiyyata qaytar-mış, nəticədə iqtisadi subyektlərin balanslarının valyuta strukturu dəyiş-mişdir. Əhalinin xarici valyutada əmanətləri (ABŞ dolları ifadəsində) ilin əvvəlindən bəri 50%-dən çox artaraq 5 mlrd. ABŞ dollarını ötmüşdür.

Yaranmış şərait valyuta bazarının və manatın məzənnəsinin yeni neft qiymətlərinə uyğunlaşmasını zəruri etmişdir. Bunu nəzərə alaraq Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti 21 dekabr 2015-ci il tarixində “üzən məzənnə” rejiminə keçilməsi barədə qərar qəbul etmişdir. Nəticədə manatın bütün tərəfdaş ölkələrin valyutalarına nəzərən nominal ikitərəfli məzənnəsi əhəmiyyətli ucuzlaşmış, onun nominal effektiv məzənnəsi 40%-dən çox ucuzlaşmışdır. Effektiv məzənnənin ucuzlaşması idxalı əvəzləyən və ixrac sahələrinin inkişafını stimullaşdıran amildir. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında AR Prezidentinin 03 fevral 2016-cı il Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikasının qiymətli kağızlar bazarı, investisiya fondları, sığorta, kredit təşkilatları (bank, bank olmayan kredit təşkilatları və poçt rabitəsinin operatoru) və ödəniş sistemləri fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması, tənzimlənməsi və nəzarəti, habelə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsini, həmçinin bu sahələr üzrə nəzarət sisteminin şəffaflığını və çevikliyi təmin etmək məqsədi güdür.

8. Azərbaycan Mərkəzi Bankı pul siyasətinin əsas istiqamətlərinin hazırladığı prosesində aşağıdakıları həyata keçirməlidir:

- Maliyyə sektorunun qısa intervallarla (hər ay və ya hətta hər həftə) əldə olunan məlumatlardan istifadə etməklə müxtəlif indikatorlar dairəsinə əsaslanan monitoring sisteminin yaradılması istiqamətində işləri davam etdirməli;

- Mümkün qədər analizlərə risklərə, zəif yerlərə və bankların iqtisadiyyatının digər seqmentləri ilə, xüsusən də dövlət sektoru, sığorta sektoru, aktivlərin idarə edilməsi üzrə şirkətlərlə, səhmlər bazarı, istiqrazlar bazarı, banklararası pul bazarları və valyuta bazarları ilə əlaqələrinə toxunan əlavə indikatorları daxil etməli;

- Bank tipli müxtəlif müəssisələrin (dövlət bankları, xüsusi kommersiya bankları, kredit kooperativləri və digər maliyyə idarələri) davranışına xüsusi diqqət yetirməli;

- İqtisadiyyatın daha aktual seqmentləri üçün maliyyə stabilliyi indikatorları dəstinini işlənməsi istiqamətində işləri davam etdirməli. Bununla əlaqədar iqtisadiyyatın müxtəlif sektorları arasında bütün maliyyə əlaqələrini əhatə edən sektorlar balans sistemi işləyib hazırlamaq tövsiyə olunur. Bu, xüsusən də maliyyə sektorunda mövcud

olan gizli risklərin və zəif yerlərin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması üçün faydalı ola bilər.

9. Bank sektorunda konsolidasiya tədbirləri və struktur islahatları davam etdirilməli, rəqabətin stimullaşdırılması, bank-maliyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, o cümlədən elektron ödəniş sistemləri infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və onun əhatə dairəsinin genişləndirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bank sisteminin kapitallaşması davam etdirilməli, regionlar üzrə bank şəbəkəsinin genişlənməsi təşviq olunaraq, tikinti-əmanət banklarının yaradılması dəstəklənməli, ipoteka kreditləşdirilməsi mexanizmi təkmilləşdirilməlidir. Elektron ödəniş, poçt-əmanət sistemləri inkişaf etdirilərək, bank xidmətləri istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi gücləndirilməlidir.

10. Müasir, beynəlxalq standartlara uyğun, iqtisadiyyata geniş kapitalizasiya imkanları təqdim edən və risklərin etibarlı idarə edilməsini təmin edən, yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmalıdır ki, qiymətli kağızlar üzrə qeyri-mütəşəkkil bazarın məhdudlaşdırılması, bazarın investorlar üçün cəlb ediciliyinin artırılması məqsədi ilə sistemli tədbirlər həyata keçirilməli, bazarın peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətini və onlara nəzarət mexanizmlərini tənzimləyən qanunvericilik təkmilləşdirilməlidir.

11. Azərbaycanın səmərəli pul siyasətinin nəticəsi milli pul vahidinin sabitliyi, monetar siyasətin isə inflyasiyanın nisbətən aşağı səviyyədə saxlanılması və bununla da, iqtisadi yüksəlişin təmin edilməsi yoludur. Azərbaycan pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas istiqamətlərinin məqsədi birmənalı olaraq - Ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi siyasətinə uyğun olaraq makroiqtisadi və maliyyə təhlükəsizliyinin qorunmasına, bank sektorunun maliyyə dərinliyinin artırılmasına, maliyyə-bank infrastrukturunun inkişafına yönəldilməlidir.

12. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında Azərbaycanın qarşısında duran əsas məsələ dünya ölkələrinin inkişaf sürəti ilə müqayisədə geriliyə yol verməməkdir. Bu isə ilk növbədə iqtisadiyyatda karbohidrogen ehtiyatların ixracından mövcud asılılığı aradan qaldırmaqla orta və uzunmüddətli perspektivdə dünya iqtisadiyyatının xammal əlavəsinə və texnoloji “outsayderə” çevrilmək təhlükəsinin qarşısını almaq kimi mühüm məsələnin daim diqqət mərkəzində saxlanılmasını tələb edir. Ənənəvi xilas təyinatlı maliyyə fondları ilə yanaşı, bu sırada iqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsində istifadə olunacaq antiböhran xarakterli xüsusi tədbirlər, həmçinin milli iqtisadiyyatın

strukturunun şaxələndirilmiş olması və yeni şəraitə çevik uyğunlaşmaq qabiliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

13. Biz devalvasiya məsələsinə köklü yanaşmalıyıq, idxalın strukturunu öyrənməliyə və valyutaya tələb yaradan bəzi malların, məsələn lüks avtomobillərin, yaxtaların, bahalı siqar və spirtli içkilərin ölkəyə gətirilməsini yüksək aksiz vergisi tətbiq etməklə azaltmalıyıq. İlk növbədə, Azərbaycanda valyutanın sabitliyinin təminatı üçün –Valyuta Şurasının yaradılması vacibdir. Bütövlükdə valyuta və maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək üçün mövcud disproporsiyaları aradan qaldırmaq, ABŞ dollarına nisbətə manatın mövqeyini möhkəmləndirmək lazımdır. Buna isə xammal və enerji daşıyıcıların qiymətindən asılı olmayaraq, yüksək texnoloji və elm tutumlu sənaye məhsullarının istehsalı və ixracının artırılması yolu ilə nail olmaq mümkündür.

14. Biz hesab edirik ki, Mərkəzi Bank pul siyasətinin əsas istiqamətlərini hazırlamadan öncə, xarici və daxili iqtisadi mühit, maliyyə bazarlarının durumu və pul siyasətinin ötürücülük qabiliyyətinin xüsusiyyətlərini təhlilini hərtərəfli qiymətləndirmə apardıqdan sonra nəzərə almalıdır. Mərkəzi Bank valyuta ehtiyatlarını idarə edərkən təhlükəsizlik və likvidlik prinsiplərinə sadiqlik nümayiş etməlidir. Düşünürük ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir durumuna uyğun olaraq Mərkəzi Bank sosial rifahın və investisiya aktivliyinin qorunmasında təminatı olaraq manatın məzənnəsinin sabitliyi əsaslı olduğunu bilir və fəaliyyətində mühüm prioritet olaraq qalacaqdır.

Dissertasiyanın əsas elmi nəticələrini əks etdirən elmi əsərlər aşağıdakı elmi nəşrlərdə yayımlanmışdır:

1. E.N.Vəliyev. “Maliyyə Böhranına qarşı antiböhran tədbirləri: bank və əmanət-sığorta sistemi” // “Qlobal Maliyyə Böhranı: İqtisadi Təhlükəsizliyin Azərbaycan modeli və Dünya təcrübəsi” beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları – 21-22 dekabr 2009. – II kitab. – səh. 284-295.

2. E.N.Vəliyev. «Qlobal Böhran Dövründə Azərbaycanda Milli İnnovasiya Sisteminin mövcud vəziyyətinin təhlili» // “İqtisadiyyatın innovasiyalı inkişafının sosial-iqtisadi problemləri” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfrans. – 27-29 oktyabr 2009. - səh. 117-121.

3. E.N.Vəliyev. “Qlobal böhran və Azərbaycanda antiböhran pul siyasəti” // “Gənc tədqiqatçıların Ümumrespublika elmi konfransı” materialları - 06-07 may 2010 - səh.159-161.

4. E.N.Vəliyev. “Qlobal bank böhranının həllində dövlətin rolu və onun antiböhran proqram modelləri” // Magistrantların X Respublika Elmi konfrans – 27 may 2010. - səh. 201-204.

5. E.N.Vəliyev. “Dövlət idarəetmə sistemində antiböhran tədbirlər paketinin təhlili” // “Qlobal Maliyyə Böhranı və dövlət idarəetmə sistemində antiböhran siyasət: Dünya təcrübəsi və Azərbaycan modeli” beynəlxalq elmi-praktiki konfrans - 4 iyun 2010. - səh. 255-258.

6. E.N.Vəliyev. “Qlobal bank böhranı: dünya təcrübəsi və Azərbaycan reallığı” // «Azərbaycan iqtisadiyyatında Keçid dövrünün başa çatması: təhlil və nəticələr. Milli inkişaf modelinin formalaşması problemləri» müvzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfrans. - 24-26 iyun 2010. - səh. 673-675.

7. E.N.Vəliyev. “Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrinin ÜmumAvropa təhsil və elm məkanına inteqrasiya prosesləri: modernləşmənin tələbləri kontekstində” // “Qloballaşma prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya” III Beynəlxalq Konqresi. – 15-17 oktyabr 2010. – səh. 225-226.

8. E.N.Vəliyev. «Qlobal maliyyə böhranı şəraitində Azərbaycan Regionlarının sosial-iqtisadi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi» // “Azərbaycan Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: problemlər, inkişaf meyilləri” elmi-praktiki konfransı. – 10 noyabr 2010. - səh. 133-135.

9. E.N.Vəliyev. «Развитие агробизнеса основа обеспечения продовольственной безопасности страны» // “Azərbaycan Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: problemlər, inkişaf meyilləri” elmi-praktiki konfransı. – 10 noyabr 2010. - səh. 186-188.

10. E.N.Vəliyev. “Qlobal maliyyə böhranı və dövlət idarəetmə sistemində dayanıqlı ekoloji inkişafın təmin edilməsi” // Materials of international scientific-practical conference “Youth for Ecological Progress”. – 11-12 noyabr 2010. - səh. 20-23.

11. E.N.Vəliyev. «Küresel krizin etkilerine karşı Azerbaycanda uygulanan mücadele tedbirleri» // “Kriz Sonrası Süreçte Finans Sektörü-Reel Sektör İlişkisi” mövzusunda Uluslararası Finans Sempozyomu. – 10 aralık 2010. - səh. 247-252.

12. E.N.Vəliyev. «Qlobal böhran kontekstində Dövlət idarəetmə sistemində antiböhran siyasət» // “Azərbaycan inkişaf etmiş cəmiyyətə doğru: reallıqlar, perspektivlər” mövzusunda ümumrespublika elmi-praktik konfransı. - 2-3 fevral 2011. - səh. 34-35.

13. E.N.Vəliyev. «Azərbaycanın milli dövlət modelinin formalaşdırılması zəruriliyi» // “Azərbaycan inkişaf etmiş cəmiyyətə doğru: reallıqlar, perspektivlər” ümumrespublika elmi-praktik konfransı. 2-3 fevral 2011. - səh. 68-70.

14. E.N.Vəliyev. «Gelişmekte olan ölkelerin küresel ortama entegrasyonu sürecinde ulusal çıkarları» // “Yükselen ekonomilerde finansman: fırsatlar, sorunlar ve çözümler” X Uluslararası Finans Simpozyomu. - 21 Oktyabr 2011. - səh.122-135.

15. E.N.Vəliyev. «Кредитный рынок Азербайджана в контексте глобального финансового кризиса» // “Azərbaycan inkişaf etmiş cəmiyyətə doğru: reallıqlar, perspektivlər” ümumrespublika elmi-praktik konfransı. 2-3 fevral 2011. - səh. 29-31.

16. E.N.Vəliyev. «Qlobal böhran kontekstində Azərbaycanın bank sektorunda tətbiq olunan modernləşmə xətti» “Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın modernləşmə problemləri: mövcud vəziyyət və gələcək perspektivlər” Respublika konfransı. – 11 mart 2011. - səh. 63-65.

17. Э. Н. Валиев, др. А. Йеман. “Антикризисная политика Центрального банка Азербайджана” // «Роль финансово-кредитной системы в реализации приоритетных задач развития экономики» 4(15).17-18 февраль 2011.- стр 113-116.

18. Э. Н. Валиев, др. А. Йеман. «Состояние Турецкого банковского сектора в условиях глобального финансового кризиса» // “Финансовый рынок и кредитно-банковская система России Сборник научных трудов”. - Выпуск №14. 2011. – стр. 221-224.

19. E.N.Vəliyev. «Dünya təcrübəsi kontekstində İnnovasiya prosesinin idarə olunması sistemi» // “Korporativ idarəetmə və iqtisadiyyatın innovasiya inkişafı” beynəlxalq konfransı. – 31 mart 2011. – səh. 150-154.

20. Э.Н. Валиев, «Состояние финансового рынка Азербайджана в условиях мирового кризиса» // “Qloballaşma şəraitində davamlı inkişafın aktual problemləri” adlı beynəlxalq konfransı. – 04-05 may 2011. – səh. 82-85.

21. E.N.Vəliyev. «Şəffavlığın təmin olunmasında maliyyə nəzarətinin rolu» // “Gənc alimlərin I Elm festivalı” elmi konfansı. - 13-15 iyul 2011. – səh. 157-160.

22. E.N.Vəliyev. «Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün görülən tədbirlər sistemi» // “Ərzaq təhlükəsizliyinin qlobal sosial-

iqтisadi problemləri” beynəlxalq elmi-praktiki konfransı. - 15-16 dekabr 2011. - səh. 238-239.

23. E.N.Vəliyev. «Maliyyə böhranı: nəzəri-konseptual əsaslar və metodoloji yanaşmalar» // “Qanun jurnalı” (Elmi hüquq jurnalı 2011) - № 03 (203), - səh. 91-98.

24. Э. Н. Валиев. “Обеспечение устойчивости и безопасности банковской системы Азербайджана в условиях глобализации” // «Современные финансовые рынки: стратегии развития» Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. - 18-19.04.2013. - стр. 237-239.

25. E.N.Vəliyev. “Azərbaycanda Bank sektorunda maliyyə sabitliyinin təminatı: təhlil və qiymətləndirmə” // Maliyyə və Uçot jurnalı. – 2014 IV buraxılışı - səh. 33-38.

26. Э. Н. Валиев. “Обеспечение устойчивости и безопасности национальной платежной системы Азербайджана” // Вестник (V) 2014. - стр. 40-46.

27. Bank sistemində böhran və antiböhran idarəetmə. Ali təhsil məktəblərin “Bank işi” ixtisaslaşması üzrə (Magistraturada təhsil alanlar üçün). Bakı, UNEC, 2014.

28. Э.Н.Валиев. “Перспективы развития электронных платежных услуг в Азербайджане” // Государственное регулирование экономики и повышение эффективности деятельности субъектов хозяйствования. - Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 16-17.04.2015 г. - стр.170-172.

29. E.N.Vəliyev. Bank sektorunda maliyyə sabitliyinin təminatı problemləri // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika elmi konfransı. - 7-8 aprel 2015. - səh 175-179.

30. E.N.Vəliyev, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, İqtisadiyyat xəbərləri jurnalı, V buraxılış 2015, «Maliyyə təhlükəsizliyinin təminatında monetar siyasətin prioritet istiqamətləri»

31. E.N.Vəliyev. «Mərkəzi Bank maliyyə təhlükəsizliyini təmin edən orqan kimi» // “Müasir şəraitdə auditin tənzimlənməsinin aktual problemləri” beynəlxalq elmi-praktiki konfransı. – 5-6 aprel 2016. - səh. 229-230.

32. E.N.Vəliyev. «Monetar siyasətin tətbiqində şəffaflığın genişləndirilməsi istiqamətləri». // “İqtisadiyyatın davamlı inkişafı: problemlər, perspektivlər” beynəlxalq elmi konfransı. – 27-28 aprel 2016. – səh.358-360

33. E.N.Vəliyev. «Maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Mərkəzi Bankın əsas vəzifələri». // Gənc Tədqiqatçıların IV Beynəlxalq Elmi Konfransı. - 29-30 Aprel 2016. - səh.560-561

Valiev Elkhan Nariman oghlu

**PRIORITY DIRECTIONS OF MONETARY POLICY
IN PROVISION OF FINANCIAL SECURITY**

SUMMARY

It is tried to analyze and estimate the role of monetary policy in provision of financial security in research of the present dissertation. The actuality and insufficient use of the said problem determined the subject of dissertation work, its purpose, duties, item and object in advance. The purpose of research of dissertation is determination of the role of monetary policy in provision of financial security, as well as development of the complex of practical events directed to provision of stable development of bank system. The aim, duties determined, the described field and item of research determined the necessity of use of the set of scientific means and methods provided the formation of conception apparatus and validity of scientific findings and recommendations.

The scientific innovation of dissertation research is that, priority of modern monetary policy is stressed in provision of financial security in the bank system in the work; criteria and mechanisms of increase of efficiency of monetary-credit policy tools are substantiated in provision of financial security.

The conclusion of dissertation research may be used as methodological base for development of effective mechanism and tools in development of recommendations on improvement of money-credit and currency policy, also in provision of financial security. The materials of dissertation research may be used in the courses of “Banking” and “International currency-credit relations” on which the author studies in Azerbaijan State University of Economics. The main provisions of dissertation research are reflected in lectures and performances in

international and Azerbaijan scientific-practical conferences and seminars.
30 scientific works are published on conclusions of the research.

РЕЗЮМЕ

**Приоритетные направления монетарной политики
в обеспечении финансовой безопасности**

Настоящее диссертационное исследование представляет собой попытку анализа и оценки роли монетарной политики в обеспечении финансовой безопасности. Актуальность указанной проблемы, недостаточная ее проработанность предопределили тему диссертационной работы, ее цель, задачи, предмет и объект исследования.

Целью диссертационного исследования является определение роли монетарной политики в обеспечении финансовой безопасности, а также разработка комплекса практических мер, направленных на обеспечение устойчивого развития финансовой системы.

Поставленная цель, сформулированные задачи, описанная область и предмет исследования определили необходимость использования набора научных средств и приемов, обеспечивающих формирование понятийного аппарата и обоснованность научных выводов и рекомендаций.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в том, что в работе выделены приоритеты современной монетарной политики в обеспечении финансовой безопасности в банковской системе; обоснованы критерии и механизмы повышения эффективности инструментов денежно-кредитной политики в обеспечении финансовой безопасности.

Результаты диссертационного исследования могут быть использованы при разработке рекомендаций по совершенствованию денежно-кредитной и валютной политики, а также в качестве методологической базы для разработки эффективных механизмов и инструментов обеспечения финансовой безопасности. Материалы диссертационного исследования использованы в читаемых автором курсах: «Банковское дело»; «Международные валютно-кредитные отношения» в Азербайджанском государственном экономическом университете. Основные положения диссертационного исследования отражены в докладах и выступлениях на международных и азербайджанских научно-практических конференциях и семинарах. По результатам исследования опубликованы 33 научных работ, среди них 5 статей в журналах,

котопые входят в перечень рецензируемых научных и зданий

Formatı 60x84_{1/16}. Həcmi 1 ç.v.

Sayı 100. Sifariş 045.

“Ulu” istehsalat-kommersiya mətbəəsində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

ВЕЛИЕВ ЭЛЬХАН НАРИМАН ОГЛЫ

**ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

**Специальность: 5301.01 - «Внутренняя фискальная
политика и государственные финансы»**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной степени
доктора философии по экономике**

БАКУ – 2016